

УДК 378.147– 027.543

ОЛЕНА ЖДАНОВА-НЕДІЛЬКО

Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ЯК СТРАТЕГІЯ ВИКЛАДАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Обґрунтовуються актуальні аспекти викладання педагогічних дисциплін, розглядається їхня особистісно-розвивальна зорієнтованість як вимога сьогодення і відображення вітчизняних традицій професійної підготовки вчителя. Акцентується увага на педагогічній майстерності як технології досягнення професійного і особистого успіху.

***Ключові слова:** вища школа, викладання, учитель, педагогічні дисципліни, студент, педагогічна майстерність, технологія досягнення успіху.*

Постановка проблеми. Реформування вищої освіти неминуче ставить питання щодо об'єктивної оцінки як сучасного стану підготовки фахівця, так і шляхів її поліпшення, оскільки кожний підхід у викладанні, кожний отриманий результат може бути інтерпретований з різних точок зору і, як більшість явищ освітньої галузі, не підлягає точному виміру його значущості.

Ця проблема сьогодні максимально загострена також і соціально-економічними чинниками, якими зумовлюються нестабільність ринку праці, значні суперечності між запитами і можливостями абітурієнта, між розміром оплати праці і соціальною престижністю професії, затратами на навчання та реальними прибутками після його закінчення тощо. Ті сподівання, які в минулі часи покладалися молоді людиною на вищу освіту і пов'язані з нею переваги, сьогодні вже не справджуються, і сучасний студент далеко не завжди по-справжньому цінує отриману можливість її здобути.

Нині педагогічному вишу доводиться миритися з тим, що певна частина абітурієнтів ніяким чином не пов'язує вибір навчального закладу із власним покликанням, а майбутнє – з роботою вчителя. Разом з тим, практика свідчить, що в дійсності ті, хто прийшов до педагогічного вишу без чітких професійних намірів, усе ж досить часто йдуть працювати «за дипломом», тобто до школи, хоча якість цього диплому через свою навчальну інертність та особистісну невизначеність забезпечили недостатньо. Отже, на часі нові підходи до змістових та процесуальних характеристик викладання педагогічних дисциплін, що мають враховувати, поміж іншим, їхній професіоналізуючий потенціал, тобто, незалежно від попередньої професійної зорієнтованості студента, виховувати в нього інтерес до педагогічної професії, формувати відповідні навички і вміння.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивчення різних аспектів професійної підготовки майбутнього вчителя є одним із традиційних напрямків вітчизняної педагогічної думки. Окрема дослідницька галузь сформувалась навколо проблеми загальнопедагогічної підготовки та її складових. В останні десятиліття їй приділяли значну увагу А. Алексюк, С. Болсун, М. Гриньова, Н. Гузій, І. Зязюн, Л. Нечепоренко, О. Олексюк, О. Пехота, Н. Тарасевич, В. Семиченко, Г. Шевченко та ін. Проте навіть цей напрямок, що має у вітчизняній освітній тради-

ції глибокі корені (К. Ушинський, С. Шацький, А. Макаренко, В. Сухомлинський), не може не переглядатися з точки зору реалій сьогодення, потреби надання нових трактовок відомим явищам і положенням.

Зважаючи на необхідність урахування викликів сучасності при формуванні змісту і засобів загальнопедагогічної підготовки майбутнього вчителя в процесі викладання педагогічних дисциплін, **метою** нашої статті є обґрунтування важливості акцентування особистісно розвивального потенціалу цих дисциплін у сучасній вищій школі як одного із шляхів підвищення якості педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Безумовно, кожен з освітніх напрямків має зазнавати оновлення, і не тільки за змістовим наповненням, що цілком природно в умовах постійного продукування потужних інформаційних потоків, а насамперед – за стратегією навчання майбутнього фахівця, яка, відображаючись у системі організації навчальної роботи, не лише призводить до оптимальних результатів на етапі допрофесійної підготовки, а повинна сприйматися – насамперед, викладачем – як програма подальшої самоосвітньої діяльності випускника вишу. Причому, сьогодні ми вже говоримо не тільки про його готовність до самовдосконалення на професійному поприщі, до якого безпосередньо готуємо, а передбачаємо ймовірність як внутрішньо професійного перепрофілювання, так і взагалі зміни професії, що, враховуючи світову і певну вітчизняну практику, цілком може мати місце. Адже, як зазначають ідеологи сучасної української освіти, «демократичне спрямування навчання дає людині можливість підготуватися до життя в швидкоплинних змінюваних умовах соціокультурного життя і професійної діяльності» [4, с. 11], ставлячи на перше місце саме соціокультурне життя.

Зважаючи на те, що сьогодні значна частина студентів навчається власним коштом, витрати держави на підготовку безперспективних фахівців дещо нівелюються. Проте вони згодом проявляться в затратах служби зайнятості, яка покликана, поміж іншим, урегулювати й проблеми працевлаштування освічених, та не затребуваних працівників різних сфер. Але куди більш значними бачаться втрати соціальні, коли саме уявлення про вищу освіту поступово, але однозначно перестає асоціюватися з поняттями кваліфікованості, інтелігентності, обізнаності тощо на користь таких пріоритетів, як, скажімо, престижність. Сама по собі вона не є негативною характеристикою, проте часто розуміється дуже поверхово, як належність до студентів «модного» вишу (чи просто вишу взагалі) або можливість претендувати на роботу в сферах із високою оплатою чи значними повноваженнями. Такий перекокс у сприйнятті сутності і перспектив вищої освіти вже призвів до того, що вища школа потерпає від необхідності обслуговувати «чергу за дипломом», сфера виробництва – від відсутності кваліфікованих робітників, а тисячі молодих людей поступово приходять до розуміння, що сімейні кошти і власний час (найбільш важливого в кар'єрному сенсі, стартового періоду) було змарновано надаремне.

Як показало експрес-опитування 147 абітурієнтів вищих шкіл м. Полтави влітку 2012 року, педагогічний виш сьогодні не належить до найбільш престижних, і насамперед тому, що робота вчителя вважається важкою, тоді як затрати часу і знос нервової системи мало співвідносяться з заробітною платнею. Однак кількість абітурієнтів щороку залишається значною. Почасти це пов'язано з такими чинниками, як позитивний імідж закладу загалом, свідомий вибір педагогічної професії як улюбленої й бажаної, інтерес до відповідної наукової сфери (дані анонімного опитування першокурсників природничого та фізико-математичного факультетів ПНПУ, 2012 рік). Певну категорію складають студенти, які відповіли, що «країна без школи не залишиться, значить завжди буде шанс на робоче місце», зазначивши, що загалом позитивно ставляться до майбутньої професійної діяльності, налаштовані докладати зусиль для її опанування. Проте значна частина респондентів висловились про свій вибір як про випадковий чи вимушений – за відсутністю кращих перспектив, а відповіді щодо можливості працювати все життя вчителем давали скептичні чи невизначені.

Отже, працюючи з академічною групою, викладач опиняється в дидактичному середовищі, де певна кількість студентів демонструють високу мотиваційну готовність до співпраці (це цікаво й потрібно) і є, за нашим визначенням, оптимістично-активними; деякі є оптимістично-нейтральними (не так цікаво, як потрібно) чи песимістично-нейтральними (не цікаво, не дуже потрібно, але не можна уникнути). Врешті, трапляються студенти й песимістично-активні, що становлять з психолого-педагогічної точки зору цікавий і водночас

вельми сумний феномен. Зазвичай, це молоді люди з досить високим рівнем домагань, які сприймають своє навчання в цьому виші як вимушене, намагаються всіляко підкреслювати обізнаність із «дійсним» сенсом життя – його філософськими, соціальними, професійними, особистісними аспектами. Способом самоствердження (болісно потрібного їм у цих умовах) обирається нігілізм, конфронтація, дискусія тощо.

Не враховувати таку різноманітність суб'єктів учіння при викладанні гуманітарних дисциплін викладач не в змозі. На відміну від точних наук, педагогіка передбачає значну суб'єктивність, варіативність освоєння навчального змісту як теоретичної основи діяльності. У іншому випадку втрачається її прикладний сенс, який, зазвичай, є основним результатом вивчення педагогічних дисциплін для вчителя-практика.

Власне, ситуація узагальнено містить у собі три проблеми. Перша стосується особистісного і професійного становлення студентів песимістичного спрямування, друга – того впливу який справляє їхня діяльність чи бездіяльність на студентів оптимістичного спрямування, третя – викладача, його професійного самопочуття, точніше, здатності зберігати творче самопочуття (Ю.Л. Львова), без якого викладання гуманітарних дисциплін не буде ефективним. Адже «і за досвідченості, і за різнобічності знань, і за підготовленості результативність праці залежить від душевного настрою» [6, с. 100].

Основний шлях виправлення окресленої ситуації, в її суб'єктивному і об'єктивному представленні, бачиться в тому, щоб зробити педагогічну освіту універсально корисною, такою, що здатна сформувані якості, особистісно привабливі і соціально важливі для переважної більшості молодих людей, яким вони неминуче знадобляться в подальшому житті незалежно від професійного вибору. Адже, як слушно зазначає українська дослідниця Ж.С. Свиренко, освіта загалом виконує місію транслятора гуманістичної культури людства, а «вища освіта має виховувати людину, здатну засвоювати й транслювати загальнолюдську культуру» [8, с.8]. Ця концептуальна ідея такою ж мірою повинна стосуватися професійної підготовки педагога, як і освіченого фахівця будь-якої іншої сфери; вона виражає одну з найбільш універсальних цілей вищої освіти, яку викладач повинен реалізувати стосовно кожного студента.

Яким же чином сучасний викладач педагогічних дисциплін може посприяти тому, щоб особиста і професійна доля студента склалася якомога успішніше, а отримана педагогічна освіта не залишилась марним ресурсом? Можемо виокремити кілька аспектів його уваги, що уявляються значущими з огляду на соціальні і особистісні чинники успіху як такого.

Соціально-мотиваційний напрямок. У традиціях вітчизняної вищої педагогічної школи він знайшов своє втілення в навчальних курсах, які, започаткувавшись на межі 79-х – 80-х років у Полтавському державному педагогічному інституті імені В.Г. Короленка, набули значного поширення по всій країні. «Основи педагогічної майстерності», «Педагогічна творчість» та інші близькі до них за змістом і спрямуванням дисципліни є яскравим зразком того, як явища педагогічної дійсності повинні освоюватися майбутніми вчителями з перших днів навчання. Засобами згаданих курсів студенти переходили на новий рівень сприйняття цієї дійсності, відомої їм з точки зору інших соціально-рольових позицій, і важливість цього процесу важко переоцінити.

Соціальна роль учня кардинально відрізняється від соціальної ролі вчителя – і змістом діяльності, і функціями, і повноваженнями, а як наслідок – і саморегуляторними засадами. Як відзначає М.В. Гриньова, «технологія саморегуляції навчальної діяльності школярів включає взаємопов'язані методи, засоби і форми навчання, які забезпечують інформаційно-пізнавальну, регулятивну діяльність, і кооперує взаємодію вчителя й учня» [2, с. 102], тоді як діяльність педагога є насамперед діяльністю управлінця, керівника, що, відповідаючи за себе, водночас відповідає за діяльність кожного свого учня і для якого проблема професійної саморегуляції повинна бути вирішена апіорі (зокрема, має бути сформована відповідальність як провідний чинник професійно-поведінкового вибору). Отже, шлях від учня до вчителя можна в контексті нашого дослідження подати як шлях від дещо примусової відповідальності за себе до свідомої відповідальності за інших. Де, на якому етапі професіоналізації має статися остаточний перелом особистісної позиції, завдяки якому психологія учня, якого ведуть і спрямовують, трансформується у психологію вчителя – того, що веде? Саме педагогічні дисципліни й повинні це здійснити, будучи змістовим і операційним підґрунтям такої трансформації.

Інструментальний аспект. Саме він бачиться сьогодні таким, що потребує найбільшої змістової варіативності. Загалом, курс «Основи педагогічної майстерності» [7] і був задуманий таким чином, щоб на першому етапі опанування професії майбутній учитель осмислював власний потенціал, зіставляв вимоги майбутньої праці зі своїми сьогоденними можливостями. Другий змістовий модуль орієнтував студента на освоєння комунікативних аспектів педагогічної діяльності, третій – безпосередньо на створення уроку, від виникнення задуму і до його послідовного і цілісного втілення.

Не відходячи ніякою мірою від гуманістичної спрямованості як чільної ознаки вітчизняної педагогічної освіти, вважаємо сьогодні за доречне все ж запозичити з соціальної практики більш егоцентричний орієнтир, тобто такий, що є для сучасної молоді людини ближчим, зрозумілішим за своїм змістом і практичним виявом, і водночас – таким, що потребує в суспільній свідомості педагогічної корекції. Мова йде про понятійне гніздо «успіх – успішний – успішність», а на методологічному рівні – про навчання аксіологічне та акмеологічне.

Аксіологічне навчання зорієнтоване на формування у процесі навчання професійних цінностей (О. Копилова), які в педагогічній сфері тотожні цінностям загальнолюдським. Під навчанням акмеологічним маємо на увазі розвиток особистісних цінностей, що в контексті освоєння педагогічних дисциплін набувають гуманістичного сенсу, та розвиток особистості як окрему цінність свого буття. Метою такого розвитку й пропонується розглядати успішність, що відповідає загальноприйнятій у суспільстві системі цінностей, але його зміст на тлі не досить чітких моральних уявлень, притаманних значній частині сучасної молоді, у ході опанування педагогічних дисциплін саме й повинен знаходити гуманістичну усталеність.

Бути успішною людиною сьогодні хоче практично кожний активний член суспільства. В контексті нашої статті особливо важливо пам'ятати, що це стосується не лише дорослого населення, але й школярів, починаючи вже з молодших класів. А формування «Я-ідеального» як утілення життєвого успіху зумовлює потребу взаємодії саме з успішними людьми, прагнення бачити поруч себе наставника, що вміє і знає, як досягти успіху.

Свого часу російський вчений А.С. Белкін виокремив три типи педагогічних працівників на підставі співвідношення явного і примарного успіху в їхній роботі. Для першого характерна результативна робота і вдале представлення отриманих результатів; для другого – результативна робота, що проходить майже не поміченою, не представленою належним чином; третій же працює абияк, проте будь-який отриманий результат уміє чудово представити.

Оцінка, зроблена дослідником, не втрачає своєї актуальності і змушує замислитися над проблемами педагогічної іміджології як над проблемами насамперед професійними. Не потребує коментарів перший з окреслених типів як безумовно дієвий і позитивний; зрозумілою є негативність третього типу. Проте даремно, вважає вчений, вважати позитивним і прийнятним другий тип педагогів, у яких праця не набуває публічного визнання [1, с. 47].

Як зазначає І.О. Ніколаєску, «потреба особистості педагога у самореалізації є фундаментальною потребою, актуалізація якої дозволяє людині стати собою, виконати своє призначення, реалізувати себе» [5, с. 208]. Свідченням такої самореалізації для педагога, представника професійної сфери «людина – людина», обов'язково має бути визнання його досягнень оточенням. Рано чи пізно вчитель, що не отримує належної емоційної віддачі за свою працю, почне згасати як творча особистість. Але ще раніше він зарекомендує себе перед учнями, на тлі більш яскравих у професійному відношенні колег, як посередність, особистість другого ґатунку, не здатну вести за собою, не варту того, щоб сприймати її як приклад, особистісний зразок.

Отже, повертаючись до проблеми викладання педагогічних дисциплін як особистісно розвивальних, вважаємо за належне підкреслити їхній акмеологічний потенціал, що має бути виявлений якомога яскравіше. Педагог – це насамперед людина, яка своєю взаємодією з іншими доводить своє право бути лідером, приймати доленосні рішення, демонструвати варіанти поведінки, що заслуговують на віддзеркалення, але насамперед вона повинна мати особистісну можливість такі рішення та поведінкові зразки продукувати. Тому підхід, окреслений авторами знаного курсу «Основи педагогічної майстерності» – від самоаналізу до самовдосконалення і далі – до самовираження, бачиться таким, що максимально наближає студента до успішної реалізації не лише професійно-педагогічної, а будь-якої соціальної ролі за рахунок її глибокого змістового наповнення і технологічної забезпеченості.

Операціонально-діяльнісний аспект. Якщо акцентувати увагу на широкому соціальному змісті педагогічних умінь і навичок, то він має бути зорієнтований на розвиток здатності

ставати центром взаємодії, провідником певної позиції, в правильності якої студент перекоаний. Вище ми говорили про те, що гуманістичний зміст сучасних педагогічних дисциплін є аксіологічною основою таких переконань. Проте їхнє діяльнісне втілення, аби забезпечити належний особистісно-формульований результат, повинне бути достатньо наближеним до проблем взаємодії в актуальному для студента середовищі і достатньо різноманітним щодо модельованих у ході його опанування соціальних ролей і засвоєваних діяльнісних функцій.

Схиляючись до думки про те, що педагогіка – це, насамперед, мистецтво залучення людини до системи цілеспрямованих особистісно-розвивальних взаємин, можемо поглянути на педагогічну майстерність як на здатність організовувати цю систему з максимально високою результативністю. Відповідно, в операціональному плані вона передбачає освоєння низки функцій, до яких, зокрема, В.А Семиченко відносить:

- функцію вимірювання та оцінювання, що необхідна для інформаційного забезпечення діяльності;
- методичну функцію, яка дає змогу об'єктивного самоаналізу та самовдосконалення фахівця;
- керівну функцію, що її дослідниця позиціонує як управління об'єктами й суб'єктами педагогічної діяльності;
- функція системоутворення, яка відображає цілісність діяльності та взаємозв'язок її компонентів;
- функція ієрархізації та структурування, спрямована на визначення сутності взаємозв'язків між компонентами діяльності, значущими явищами дійсності;
- коригувальна функція, що забезпечує гнучкість застосовуваних стратегій і тактик діяльності;
- констатувальна функція, що «фіксує рівень досягнень індивіда у відповідній царині діяльності як підставу для подальшої взаємодії з ним»;
- функція формоутворення, тобто надання «цілям, завданням, намірам певної форми, в якій вони знаходять своє втілення» [9, с. 18-19].

Даючи перелік операціональних функцій педагога, ми зумисне уникали термінологічної прив'язки до професії, підкреслюючи їхню універсальність. Об'єктивне існування такої можливості дозволяє стверджувати, що, поміж інших, система педагогічних дисциплін може бути доповнена курсом методологічного змісту, який розкривав би психолого-педагогічні основи діяльності у професійній сфері «людина – людина» та загальні засади комунікації як особливого вміння, що сприяє успішній реалізації життєвих цілей. На наш погляд, такий курс не лише розширив би потенціальні можливості майбутнього педагога як суб'єкта соціальної взаємодії (адже його функціональні обов'язки зазвичай реалізуються не лише у спілкуванні з учнями), а й привернув би увагу студентів до актуальних для юнацького віку проблем, що водночас сприяло б підвищенню інтересу як до дисциплін педагогічного циклу, так і до навчання у виші як джерела особистісного розвитку.

Висновки. Отже, прагнучи поліпшити результативність викладання педагогічних дисциплін як основи професійної майстерності майбутніх педагогів, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на їхньому особистісно-розвивальному потенціалі, розширюючи контекст застосування отриманих знань й умінь за конкретно-професійні межі та надаючи освоюваній теорії діялісно-методологічного сенсу.

Список використаних джерел

1. Белкин А.С. *Ситуация успеха. Как её создать* / А.С. Белкин. – М.: Просвещение, 1991. – 176 с.
2. Гриньова М.В. *Саморегуляція* / Марина Вікторівна Гриньова. – Полтава: АСМІ, 2006. – 264 с.
3. Копилова О.М. *Формування професійних цінностей студентів у процесі навчання педагогічних дисциплін у вищих навчальних закладах: дис. ...к.п.н.13.00.04 – теорія і методика професійної освіти* / Оксана Миколаївна Копилова. – Кривий Ріг, 2012. – 224 с.
4. Ніколаєнко С.М. *Стратегія розвитку освіти України: початок XXI століття* / С.М. Ніколаєнко. – К.: Знання, 2006. – 253 с.
5. Ніколаєску І. *Особливості іміджової підготовки сучасного педагога в системі післядипломної освіти* / І. Ніколаєску // *Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*. – Випуск 12. – Полтава, 2012. – Серія „Педагогічні науки”. – С. 207-212.
6. Львова Ю.Л. *Творческая лаборатория учителя* / Юдифь Львовна Львова. – М.: Просвещение, 1992. – 224 с.

7. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.

8. Свиренко Ж.С. Виховання гуманізму в студентів вищих технічних навчальних закладів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу: Автореф. ... канд.п.н. 13.00.07 – теорія та методика виховання / Жанна Сергіївна Свиренко. – Луганськ, 2009. – 20 с.

9. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності / Валентина Анатоліївна Семиченко. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.

Стаття надійшла до редакції 18.02.2013.

Жданова-Недилько Е.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленко, Україна

ФОРМИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА КАК СТРАТЕГИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Обосновываются актуальные аспекты преподавания педагогических дисциплин в вузе, рассматривается его личностно-развивающая ориентированность как требование современности и отражение отечественных традиций профессиональной подготовки учителя.

Акцентируется внимание на педагогическом мастерстве как технологии достижения профессионального и личного успеха.

Ключевые слова: высшая школа, преподавание, учитель, педагогические дисциплины, студент, педагогическое мастерство, технология достижения успеха.

Zhdanova-Nedilko O.

Poltava National Pedagogical University named after V. Korolenko, Ukraine

THE FORMATION OF PEDAGOGICAL SKILLS AS A TEACHING STRATEGIES PEDAGOGICAL DISCIPLINES IN HIGH SCHOOL

Settle actual aspects of teaching pedagogical subjects in high school, it is considered personal-oriented developing as a requirement of modernity and development of local traditions in professional training teachers.

The attention is focused on the pedagogical skill as technology of an achievement of professional and personal success.

Keywords: higher education, teacher, teaching disciplines, student, pedagogical skills, the technology to achieve success.